

AVYL KƏMƏNESİNİŇ KITAP QANASY

P. J. GALQOÇKIN

338.1(584.6)
751
Kop. 231

✓
Архивтік коп.
Архивтік фонд

Q

AZAQ AVYLINDAŞYB
QALQOZDASUV TUVRALYB

Ortalyq partýja kemijtetiniŇ wazrasý—„PARTÝZDAT“

1932

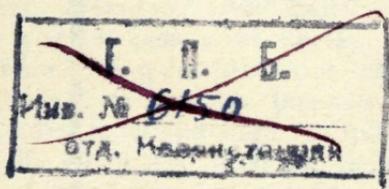
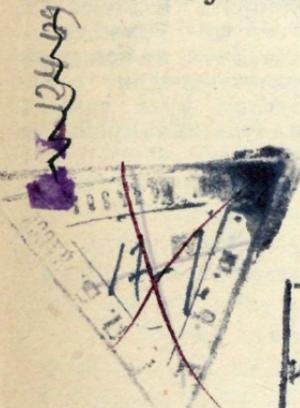
QAZAQYSTANDYBQ BÖLİMİ
ALMATY — MÖSKEY.

P. J. GALACÖKIN

2

QAZAQ AVYLYNDAQY QALQOZDASUV TUVRALY

GALACOKIN ÇOLDASTYŇ QA-
ZAQ BELSENDILERININ MÄÇI-
LISINDE SÖJLEGEN SÖZI. 1

1 9 3 2

PARTYJA BASPASÛNÛŇ
QAZAQYSTANDYQ BÖLIMI
ALMATY - MASKEV

334.000
378.14(584.0
Г 57

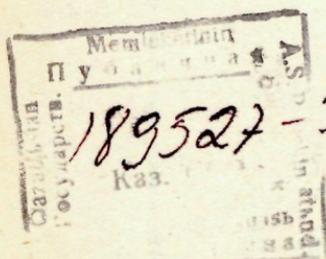
Galacökin çoldastyň „qazaq avylyndaqy qalqozdasuv tuvraly“ degen maqalasy çenindegi Qazaqystan ölkelik partýja kämijetiniň 1932-çyl 15/V qavlysy.

◆ ◆ ◆
Galacökin çoldastyň „qazaq avylyndaqy qalqozdasuv meselesi tuvraly“ çazqanyň qavyllyp, bul maqalany ölkelik partýja kämijetiniň derektivi dep eseptev gerek.

Ф. И. ГОЛОЩЕКИН

О КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В КАЗАКСКОМ АУЛЕ

ИЗ РЕЧИ НА СОВЕЩАНИИ
КРАЕВОГО АКТИВА

О статье т. Голощекина
«О коллективизации в
казакском ауле»

Постановление Каз-
крайкома ВКП(б) от
15 мая 1932 г.

◀ ○ ▶

Одобрить изложенные
в ст. тов. Голощекина
установки по вопросам
коллективизации в ка-
закском ауле считать
ее директивой Крайкома

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВКП (б)
„П А Р Т И З Д А Т“
КАЗАКСТАНСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ
АЛМА-АТА—МОСКВА

1 9 3 2

Çoldastar! Qalqozdasuv çumьsьna basçьlьq etyv çeninde qalqozdasuv çumьsьnьn çeke tәçiriьbe mәselelerine berilgen bir qatar derektiplerden başqa, 1931-çyl 13-sentabirde berilgen erekce saralanoqan derektip var; bul derektip 1931-çyl, 2-aqısta berilgen. Ortalьq partьja kәmijtetiniң derektivin Qazaqıstan çaqdajьna sәjkesti tolyqtıruv voьlьp tavьladь. Odan kejin 1932-çyl 4 revral men 26 - marttaoь Ortalьq partьja kәmijtetiniң derektivin çyzege asьruvoja vaqьttal-oqan Өkelik partьja kәmijtetiniң taoь başqa derektipleri de var. Bul derektipler qalqozdastıruv çumьsьna vajlanьstь varlьq mәselelerdi de colьjdь. Bizdiң mindetterimiz-osь derektipderdi tolyq çyzege asьruv boladь.

Olaь bolsa vykil әlkege arnaloqan keң tyrdә derektip voryvdiң endi keregi çoq, berilgen derektiptiң çyzege asьrıluvьn qamtamasьz etyv kerek.

Alajda qazaq avьldarь erekce çaqdajda voluvьna vajlanьstь, men qazaq avьlьna arnaloqan qosьmca çeke qavьlar çojaruv usьnsьn kirgizem. Buoqan eki çaqdaj sever voьp oьr.

1 Avьlda çyrip çatqan өзgerislerdiң әte tereң çәne tyrlı tyli voluvь, bir qatar ukьlonardь, teris isterdi tuvoьzьp oьr. Kәzirgi vaqьttaoь qazaq avьldarьndaoь mindetterge çavar voryv-tek qalqozdastıruv mindetterine çavar voryv iretinde oqana mymkin nәse.

Ekinci çaqьnna, erekce severterdiң saldarьnna qalqozdastıruv çenindegi partьja çolьn kәvirek burmalav avьlda voьp oьr; bul severter qandaj severter ekenine men kejinirek toqtalamьn. Sondьqtan biz bul irette tez өзgeris çasavьmьz kerek.

2. Qazaq avьlьndaoь qalqozdastıruv çenindegi derektipke toqtalmastan, burьn, eң aldь men çumьsь tavьnьd qara caruvalar men odaqtastьoь mәselesi voьp sanalatьn qara caruva mәselesi-purletarьjat tәçkerisiniң eң kyrdeli, eң qьjьn mәselesi ekenin çәne bul odaqtastьqь çasamaь purьltarьjat dьjktatuvrasьn nәoqajta almajьndьoьmьz dь esker tip ketkim keledi. Biz bul irette özimizge tolyq esep verdik; bul mәsele әte kyrdeli, әte qьjьn voluvьna qaramastan qulaqtarоja, partьja icindegi tyrlı uklondarоja qarьsь ajanvaj kyresyv arqьlь çumьsь tavьnьd qara caruvalar men odaqtastьoьn çyzege asьrdьq; odaqtastьqь, osьoqan vajlanьstь purьltarьjat dьjktatuvrasьn nәoqajьttьq; bul bizdiң bir kez-

derde negizgi buvıńdǵı taǵa bilgendigimizdiń, negizgi buvıńdǵı qamıǵı bilgendigimizdiń nǵıjıcesı.

Budan da qıjın, kырdeli mǵsele usaq qara caruvacılıqta qajta quruv, ǵzgerıyv, uvaq, vıtırıńdıq ǵeke qara caruvacılıqtan iri satsıjaldıq caruvacılıqqa kǵcyv mǵs leleri vıldı. Bul mǵselelerdi cecrej turıp purıtarıjat taptı ǵojıv, satsıjalızim quruv tarıjıq mindetterin cecre almajtıń ajtbasa da belgili.

Leninniń ajtqandarıńıń icindegi mǵna bir sǵzın qattı eskeryv kerek:

„Tartardı ǵojıv ycin, birinciden, pamecikter men Karijtalıclardı qulıatıv kerek. Mindettiń bul vǵlcegin viz ǵrıńdadıq. Biraq, bul mindettiń tek bir vǵlcegi ǵjana, ǵene eń qıjın vǵlcegi de emes. Tartardı ǵojıv ycin, ekinciden, ǵumıscılar men qara carıvalardıń araıındaqı ajırmacılıqta ǵojıv, olardıń vǵrin de ǵızmetci qılıvımtız kerek. Mıńv birден ǵrıńdǵp tastavıa vılmajdı. Bul mindet ǵte kырdeli ǵene usaq vaqıtta kerek qılattı mindet. Bul mindet bir taptı qulıatıv men ceciletin mindet emes. Bul mindetti tek varlıq alevmettik caruvacılıqta qajta quruv men, ǵeke uvaq tavarılıq caruvacılıqtan qǵqamdıq iri caruvacılıqqa kǵcyv men ǵjana cecıyve vıladı. Mundaı kǵcyv ǵte usaq vaqıtta kerek qıladı. Mundaı kǵcyvdi asıǵıbs, epsiz ǵkimecilik, zańdıq caralar qıjındatadı- keciktiredi. Mundaı kǵcyvdi tek ǵer kǵsıviniń teqıjkesin keń tyrdı ǵaqsırtarılıq, mıldem qajta qurarılıq qara carıvalarqa ǵırdem vǵryv ǵjana tezdete aladı“ degen.

Lenin ǵoldas bul mindettiń ǵte qıjın ekenin, bul mindetti cecerlik vaqıtta usaq vaqıtta ekenin ǵte anıq ajtqarıńıń ǵzderińiz de kǵrip ortsızdar.

Lenin (vǵlcevıker) bul mindettiń qıjın, kырdeli ekenin, sonı men birge ǵte mańızdı ekenin ǵte ǵaqsı vıldı. Biraq bul qıjıncılıqqa vas iǵgen ǵoq. Bul mindetti cecetin durıbs vaqıt tyzer, aqıyında bul mindetti durıbs cecip te ǵtır.

Bızdıń partıja Bstalin ǵoldastıń vascılıqta men Lenin vaqıtın, partıjanıń sara ǵolın ǵyzege asıra, ǵotandı yǵdistırlendire, avıl caruvacılıqta teqıjke ǵaqsınnan qajta qurıvıdı vazıbsın tyzedi; ǵsıyıń negizinde mıjıjendegen qara carıvalardı qalqozdastırdı, sarqoz qurıbsın kycejti.

Bul ırettegi bizdiń tavıstarımtız ǵoninde XVII-partıja kǵnperensesiniń ekinci ves ǵıldıq ǵosıardı ǵasav ǵonindegi derıktıvı mǵnanı ajtadı:

„Avıl caruvacılıqta yken ǵzgeris vıldı. Dereveniniń kedej, ǵortasa qara carıva vıǵaracılıqta satsıjalızimge tolıq vet vırdı. Avıl caruvacılıqta satsıjaldıq tyr (qalqoz, sarqoz) ystemdik ǵrıń aladı. Keıneser ǵdadı ǵte uvaq egincilik elinen qalqozdasıv, sarqoz qurıbsı kycejıv, mǵsıjıne teqıjkesi keń tyrdı ǵoldanıııv negizinde ǵer ǵyzindegi eń iri egincilik eline ajnaldı. Purıtarıjat tǵnkerisiniń eń mańızdı ǵene eń qıjın mǵselesin cecetin satsıjalızimniń bul tavıbsıńıń ǵer ǵyzilik tarıjıq mańızdı var“ degen.

• Mine, XVII-partýja kənpərənsesi de bul mindetti purýtarýjat təqkerisiniñ eñ mañyzdý qýjñ meselesin cecyv dep otyrojanyn ɵzderinizde kɵrip otyrsýzdar. Bul bizdiñ partýjamyzdýñ vaqýtyna, Leninniñ vaqýtyna tolyq saýma—saý keledi.

Muný eskertkende men eki mindetti kɵzdep otyrmyn:

Birinciden bizdiñ tabýstarımbızdýñ tereq ekenin, vajandy ekenin sanamastan qýjncılyqtardan, kyrdeli isterden qorqar oqoqa burıluvcy, bul mindettiñ tartýq picinin tysınavevci, syjtıp tartýq qbraqýlyqte qojuvcy kɵp adamdarqa muný ɵte acýq kɵrsetip ketyv.

Çəne ekinciden, bul mindettiñ ɵtken vaqýtta qýjñ, kyrdeli volojanyn, soný men birge bul mindettiñ kəzirde de qýjñ, kyrdeli volər otyrojanyn uqvavcy, bul irette Leninniñ, odan qalsa b Stalin çoldastýñ ajtqanyn, bul rettegi partýjanıñ qavıyların umýtuvcy, syjtıp „solıqa,“ burıluvcy, „biz vərin de isteýimiz, bizge bul tyk eməs,“ devci kɵp adamdarqa muný ajqın kɵrsetyv.

Bir qatar orındarda volər otyrojan nərselerge vajlanıstý markiscil-agrarnıjker kənpərənsesinde seýlegen b Stalin çoldastýñ sızin keltirip ɵyv kerek volar dep tavamın. Bul seýlegen sızinde b Stalin çoldas eki uklon-oqa da soýıl soqıt: qalqoz qurılısındaqý satsýjaldıq tekti kɵrmevcilerge de, soný men birge—qalqoz quruvımbız ven birge biz satsýjalıjımızde qurıdýq dep oılavırlarqa da soqır berdi; b Stalin çoldastın:

Qalqoz volsa — satsýjizim quruvıqa kɵrekti nərseniñ vəri de Bolqaný dep oılav tipti qate. Qalozdarıñ mycesi. satsýjalıclarqa ajnaldı dev munıñ ar çalındaqý qate. Qara caruva qalqozıcnı ɵzgerıtvge, onıñ çekelik rısbýjalıjıesin tyzevge, onı Satsýjaldıq qoqtamanıñ naqız qızme c sine ajnaldıruvıqa əlida kɵp qızmet ɵyvıız kerek voladı“ degen sızin kəzirde de mıñ merteve qajta qajta ajtuv kerek eməspe.

Muný umýtuvcy adamdar kəzirgi satýdaqý qalqozdý «driptep» asýra vaqjalajdı, qalqozıclardı tərıjelev çəindegı ɵz mindetterin umýtadı.

Kɵp adamlar əlde de b Stalin çoldastın „Tabýsqa mas voluv“ „Qalqozcy ço dastarqa çavap“ degen maqalaların qajta oqıtuv, qajta eskertyv kerek voladı. Bul maqalalarda verilgen nusqavlardın, vaqýttardın əli de mañyz ketken çoq. b Stalin çoldas sul maqalarında 3 qatege toqtalojan : 1) qalqoz qurılısında vqıtıjarlıqte saqtav çənin legi Lenin vaqýtın vuzuv; 2) qalqoz qurılısında Keñester oda qıbnıñ tyrlı avdandarındaqý tyrlı çaqdajlardı eskeryv çəindegı Lenin vaqýtın vuzuv; 3) qalqoz qurılısında belgili bir qozoqa b tyrinen attap ketrev çəindegı Lenin vaqýtın vuzuv. Mine, b Stalin çoldastın toqtalojan yc qatesi osb.

Kɵp avdandarda kɵp adamlar men Leninijizimniñ negizgi yc vaqýtınıñ ɵñin ajlandıratın osb yc qate men osb kyrgə dejin kyresyvge tuvra keledi. Egərde biz partýja çolıbnıñ ɵñin ajnaldıruv men Leninniñ

осъ үс вақытнън вuзувсылық пен кyреспесек, сонъ мен бирге партъя-
ннъ Ленин саясатыннъ негизинде қалқоздardь ижъмдastърув—сарувасы-
лық саръннан пьорайтрасақ биз өзимиздинъ табыстarmъздь ваяндь ете ал-
маймыз, кеңейте алмаймыз; қолқоз қурылындаыбъ табыстаръға негизделip сa
салоан екinci вес сьлдьбъ mindet erin оръндай алмаймыз. Бул бир.

Екinciden, пурьлтарьят тьнкерисиниң ең қыбън, ең кырдели mindetin
айтабън деп туръан тақырьвьм-қазақ авьлындаыбъ қалқоздastърув мәсе-
lesi мен вайлаьбьстърув ycin eske тьсирдим.

Қазақ авьлын қалқоздastърув мәселиси— бирinciden толыбъ мен увақ
қара сарува сарувасыбъдън ири сатыбьалдық сарувасылыққа айналдырув
мәселиси вольр тавьлады. Екinciden бул мәсеle-ult мәселиси— артта қалоан
ультарьднъ ult теңсиздигин екьномийке сарънан да, мәдениет саръннан
да саръув мәселиси. Ycinciden, бул мәсеle— артта қалоан отар, сарьм отар
eldi, кьриьталсылық дьвиринен attatър, сатыбьалыжымге енгъзыв мәселиси.
Егерде оръс дерьвнелеринъ қайта қурув пурьлтарьят тьнкерисиниң ең кырдели
қыбън мәселиси вولاتън вольса қазақ авьлын қалқоздastърув, васықаса
айтсақ, артта қалоан, вурьн езиген кьриьталсылық дьвирге деьжини қатнастъ
бир қатар сақтаоан елди қалқоздastърув— кьриьталсылық дьвирге деьжини
қатнастъ elden сатыбьалдық қатнастъ elге кьсирыв mindet'in сьсыв вольр
тавьлады, оиъ вольса одақтынъ евโรปалық вьлиминен керi бул мәсеle бизге
өте қыбън, өте кырдели мәсеle вольр тавьлатынъ өр кимге де тьсиникти
волувь керек.

Бул иреттеги тьсирийбелик сьмьсымызда биз тап кьресиниң өте кькти
ерекке тьри мен кездесывдемиз. Мен бул ретте өткен бир ваяндамамда
айтқамьн. Бул сьлда биз негъзги еки ukлон мен қазақ авьлында сатыбь-
алдық қурылыстынъ сьретиндигине нанвайтън, қазақ авьлын қалқоздastърувқа
қызмет өткиси кельметин улъ оръсылдық пен, одан кейин осъ сьлдаыбъ
қа зоздastърувқа қарсы вақытталоан вайларьднъ вьрпалына тьскен сьргилкти
улъсылдыққа кездесывдемиз. Бул сьлда биз урвсылдық қатнастьдъ қалды-
бьднъ вьрпалына вьриьген ukлон мен кездесывдемиз. Бул сьлда биз
Бсталин сьлдastънъ кьрсеткен yc қатыси мен кездесывдемиз. Соньдъ icинде
мен әсиресе ерекке саръдабьдъ ескермев қатыгине өте көңилдеринди
авдарамьн.

2

**2 қалқоз қозқалысьь қазақ авьлының кең елбекки вьдарасылыбьднъ
қозқалысьь вольдъ**

Қазақ авьлында қалқоздastърув сьмьсын сьгривыв тақырьвьна
кьсыв мен бирге ең алды мен, — қалқоз қозқалысьь— қазақ авьлының
кең елбекки вьдарасылыбьднъ қозқалысьь вольс алдыма, авьлы вьдарасылы-
бьднъ қалқоздastърув қозқалысььна не ньрсе негиз вольдъ, не ньрсе негиз
вольр отьр деген мәсеleге сарьар вьрип өтыв керек вольды.

Birinciden, uc çyldyň tәçirijivesi qalqozdasuvdan qazaq avyly öziniň, caruvasylyq çaqyrynan өrkendevdiň eň çaqsy tyrin tapqanyn көрсетеди. Bul tyr avyly еңбекcilerinini турмыстық qalyн өте тез qarqyn мен çoqary көтереди; vajlaroqa төveldeliginen vosatady; natuvralnylyq caruvasylyqtan çene en artta qalojan көpijitalcыlyq qatnasqa dejingi caruvasylyq tyrynen satsyjalдыq, caruvasylyqqa көсuvge көmek etedi; ult теңsizdigin çojuvdyн төте çoly volьp tabylady; avyldь көмynijim çolьna çetekteydi.

Ekinciden, avyldardaçy qalqoz qozojelysynda Leninniң vacybтын vuzucylyq voluvьna qaramastan (әkimcilik istev, zorlav erekte çaqdajlardь eserke almastan qalaj volsa solaj iske kirisuv, belgili tyrlerdь attap ötyv, san quuv. syjtip söz çyzynde qalqozdastyuvdyн purseuti көp voluvь, taçy taçylyar) qazaq avylynyн negizgi kedej-ortaca vuqarasylyçy өз vqbyary мен satsylyjizimge vet vulyр ötyr; caruvasylyqty çeke çyrgizyvden көлектip volьp çyrgizyvge көсip ötyr; sonь men birge eski ruvcidyq qatnastың qaldyçyнан qol yzip ötyr; avyly caruvasylyq әrteliniң ustavyна көсip ötyr.

Ysinciden, qazaq avyldarynyң kedej-ortaca vuqarasylyçyның qalqozdasuvьna: ult ezyvciligi мен ult теңsizdigin çojuv, çarym pьjadaldыq qatnastың qaldyçyн qurtuv negizinde Kenes ykimetiniң ekәnomijke, мәdenijnt çaqyrynan өrkendetyvge erik voryvi, purblyarьjat memleketiniң uьmdastyruvcylyq, zattыq çaqyrynan көmek etyvi vazь volьp ötyr. Mine osь negizdi, p rbyjanyн vascylyçy, Kenes ykimetiniң көmegi мен qulaq vajlaroqa qarь, ulь orьscylyqqa, çergilikti ultcaldыq çiktәrdiң sanasy arьna (saduvaçasyrcylyq pen qoçanьrcylyqqa, taçy-taçylyaroqa) qarь kыresyv men soçyçy uc çyl icinde avyldың kedej, ortaca vuqarasylyçy çalyla qolqozla kirdi.

Munь дәleldev ycin qazaq avyldarynyң qalqozdanuv мәlimetin keltiryvge volady.

1-әpirelge dejin vyki өlke көleminde 4990 qalqoz uьmdasyр ötyr. Munda 648 794 caruvasylyq var. Bul өlke кө em ndegi kedej-ortaca caruvasylyqtyң 73,9 % volady. Egerde qazaq caruvalarynyң çana qalqozdasuvьn vөlek alatьn volsaq, Çe-suv көmesereti мен Qalqoz sajozdyң мәlimeti vorynca, qazaq еңбекcileri 71,2 % qalqozdanoçan.

Egerde qazaq avdandaryн çeke taldap, bul qalqozdasuvdyң cындыq çaqyрn alqanda 10%-20 % artыq syрьp dep aьp tastavla volady. Sonda da qazaq еңбекcilerininiң qalqozdasuqanь 64,4% volady.

Әkimcilik çyrgizyv, zorlav çancama kycti voloçan volsa da, әkimcilik çyrgizyv мен, zorlav мен, qara caruvalardy mındaj etip qalqozdastyruvoça voinajtyндыçy әr kimge de мәlim. Onьд ystine bul çalьp caruvasylyq çaqyrynan өrkendevge sajma saж keledi.

Qalqozdasuv, onьд vajandylyçy varlyq qazaq avylynda bir дәreçede emes ekiendigi, munьд teqnykelik vazьoqa, çalьp өrkendevge vajanysty ekeni özinen-өzi tysynikti.

Egerde caruvacьbьq tyrine qarap qalqozdasuvdь ciktesek (avdandardь ciktev) mьnadaj mөлcerde volьp cьoqadь:

	Çer kәsibindegi- ter, otьbьqсьлар			Teqniјke - lik өsim- dik Qazaq сьoғьs ult tar.	Mal kәsivi.			Çarьp өlke- de
	Evropalьq	Aralas	Qazaqь көp ter.		Отьbьqсьлар	Çarьm көc- peli	Tolьbq көcр. eli.	
1. 31-сьbь 1. dekә- virge	77,8	74,9	72,2	80,4	68	57,6	38 1	68,9
2. 32-сьbь 10. әpirel	80,6	84,3	80,9	74,7	72,9	62,4	48,2	73,9
3. өsirilgen сьjрьr- dь alьp tastaqan- da 32 - сьbьdь 10- әpireline.	80,6	84,3	73,9	66,8	66,8	53,8	35,1	64,4

3

Qazaq avьbьndaғь ilgeri vasqandьq

Mal caruvacьbьoғьbьdь kujine qarap çәne eldin bir az көcip ketken-
derine qarap, oғьvaj qazaqtьdь avьbь azdь, tozdь-degen өsektek bar ; oсь
men qabat taqь da bir suravqa çavap bere өtyvimiz kerek: bizde ilge-
ri vasqandьq, çeti-kendikter qandaj? Qazaq avьbьbьdь qalqozdasuv çә-
jьbь, ekәnomьjke men мәdenijet çәjьbьn taldap tekserip qarasaғьzdar
mьnadaj kuj varьbьoғь vajqaladь: partьjanьdь ulь çolь Leninci ult saјasa-
tь durьstap çyrgizilyviniң arqasьnda, qalqozdanuv men otьbьqсьlanuv
(otьbьqсьlanuv isi qalqozdanuvqa, qa qozdanuv isi otьbьqсьlanuvqa
dem verip otьradь) arqasьnda qazaq көpciliginin ekәnomьjke, мәde-
nijet çәoғь көterilip, satsьjaidь qurьbьsqa qaraj bet alьbь.

Bu ilgeri vasьp, bet tyzelgendiktin negizgi-negizgi aјqьbьn ve'gileri
mьnadaj:

1. Ötkende qazaq avьbь mesev, turaqсьz çarьbь volьdь; olaj vo'qan
sevesi: eli көcpeли, çala көcpeли volьqan, maьbь tevьnmen oғьana volьqan;
mьqьtь, tolьq mal çemi bolmaqan; avьbь caruvacьbьoғьbьnda teqьbьjke ne-
gizi bolmaqan; eginci caruvalarь çyde az volьqan; ekәnomьjkede, saјa-
satta qazaq avьbь vajьdьdь avьzьbьna, sonьdь qas, көzine qarajьbьn; ruvcьbьdьq
tusavьnda volatьbьn. Kәzir oсьbьlardьdь qaj-qajсьsьnda volьsa da көp ilgeri
vasьp otьbьmьz:

a) Qazaqьstandaғь көcpeли avdandar (olar da өзgege qaraoғьanda
oғьana) 10; olardaғь yj sanь - 58.115;

b) otьbьqсьbьoғьbь vasьmьraq çala көcpeли avdandar 26, olardaғь yj
sanь - 186 804;

c) egincilliği men qundъ egis vaxm toluq otъrъqсъ avdandar 40: olardaqъ yj sanъ - 228. 856;

ç) aralas avdandarda 123. 674 yj qazaq var; olardъn ekonomiъke, mædenijet dæreçesi, qalqozdanuv samasъ sol avdandardaqъ özge qalъq-tъn caruvalarъ men ç ralas.

2. Yc çaldъn icinde qazaq caruvacыьoъrъnъn dændi egisi men qundъ egisiniң kёlemi kёbejir, 12 65, 7mъn gektirden 2562,1 mъn çektirge çetti de, vykil qazaqstandaqъ egistiң 1929-çыloъ 32, 2 pursentinen 1931-çыь 52,1 pursenti volъp çыqtъ.

3. Çarpъ alojanda qazaq avdandarъndaqъ mal caruvacыьoъrъnъn çem çaqъ pъoçajъp otъr; olar çep savuvoja ævden daqъbdыlanъp qaldъ (1930-çыь vykil Qazaqstanda 5.560 mъn gektir çep savыlsa, 1931-çыь qazaq avdandarъnъn çarpqan çёviniң özı çana 8235, 3 mъn gektir voldъ); çep syrlev çumъsъ da orъn tevip keledi: 1931-çыь qazaq avыьnda syrlengen çep 46. 73 tonny voldъ.

4. Qazaq avы caruvacыьoъrъnъn teqъniъke men quraldanuvъ 1932-çaldъn kёktemine çarsъ mъnadaj voldъ:

	Търактър - ler (M.T.S da çana)	M. P. S.	Pulъq (te- mir soqa)	Sejilke (tu qъm sep- kic)	çer mæci- ne.
Bykil elkede- gisi	2264	171	179520	20912	45312
Muъn icinde qazaq avыьn daqъsъ . . .	1141	129	105021	10122	24295
% tegende. .	5.6	75,0	58,5	48,4	53,6

5. Soçoъ eki çыьda çosparы çol men otъrъqсъlandъrъloçan qazaq eli 164 .000 yj voladъ.

6. Qalqozdanuv men avы caruvacыьq ærtelinin ustavъn qoldanuv, tavъstъ sinirgen eçvektiң sanъ men sarasъna çaraj velyv arqasъnda qazaq avыьnъn deninde ruvcыьdъq qatъnastъn sarçъpъna mъqtъ soçqъ verildi.

7. Qazaqstandaqъ satsъjaldъ qurыьsta qazaq avыьn satsъjaldъ çolça salъp çajta quruvdan ylken orъn alatъn taqъ da bir is var; onъ ajtpaj volmajdъ: ol qazaq dalasъna ornaj vastaoçan ёnerli kёsip qurыьsъ, qazaq vuçarazыьnъn ёnerli kёsipke, тыранъspъrtqa, qurыьs orъndarъna, sarçozdarçqa, vasqa sondajlarçqa kёp tartыьp otъroçandъoъ dep vilyv kerek.

8. Qazaqstandaqъ satsъjaldъ qurыьs pen qazaq avыьn satsъjaldъ çolça salъp ёrkendtyvde taqъ da bir ırgeli is var; ol-memeleket mekemele-riniң varыьq vuyъndarъnda qazaq kadъrlarъnъn kёbejyvi dep vilyv kerek.

9. Mædenijettilik kёgeryvde; mektep, teqъniъkёm, vuz, vtuz, kёris çёnә vasqalardaqъ qazaq kёbejyvde.

nar. Qalıqtın onan әri savatsızdıqı, caruvacılıqtı cыrgızıv men tur-
mısbında mecevlıgı var ekeni de davsız.

Qazaq avlındaqtı keңes, partıja qızmetkerleriniñ bir qıdıruvı
ruvcılıdq ыqralıbnıñ sarqındarınan arıbr cеткен cоq, endese vaj ыqra-
lıbnan da arılojan cоq; avlıdnıñ eski saltınan da arıbr cеткен cоq,
munıñ әseri кейде cалаñ әkimcilik әdister, кейде cоısbızdq volıbr ta
kәrine ketedi.

Bir sıbrta qazaq avlıbnıñ caruvacılıq cәnindegi teris, kәnilsiz
ısteri mınadaj: qalqozdardıñ uımdastıruv-caruvacılıq cajlar ыm tәmen;
mal tek qaojaz cызinde ojana ortaqtastırlojan; esep cаoıbr nacar, кей cәr-
de esep myldem cоq; izdelnaj әdisiniñ әvden durısb qoldanılmaj cыrgen
cәıbr da var; tavıstıñ volınyinde de qatelikter var; birıgәdini tuvısb ruv
ıqojajına qaraj qurojandıq ta var; ortaqtastırlojan mal mylikke uqırbız
qaravcılıq var; vaj ыqralıbr var. Munıñ vәri de caruvacılıq caraların cы-
zege asırojanda aldı men qalqozdandıruv cәninde cergilikti partıja,
keңes uımdarınbnıñ partıja cоıbn mıqtar vırmalaojandıqıbnıñ saldarı;
qalqozdıñ sanıbn quvıbr, quv sıbrroja әvestengen, soqjan mәz volqandıq-
var; egekse әzgecilikterdi eske almaj, tuvra әdis qoldana salatındıq
var; әkimcilikke salıbr, qoqandavcılıq, ыqtıjaroja qojmajtındıq, qal-
qozdıñ cәteki tyrlerinen attar әtyvcilik var; cәke qalqozdardıñ erek
celigi, әsirese mal әsirgen qazaq avlındaqtı qalqozdardıñ әzgeceligi
uqıymaojan.

Basqalar men qatar mınan ы ajta ketyv kerek, кей vırevler istia
zatıbn, tegin teksermej, tysınvej ruv qalqozıbn quruvoja vet aldı qarısb
voladı. Egerde bir әkimcilik avlıdnıñ qalqıbr bir ruv elden quvılsa, ruv-
cılıdq qaldıqtı men vajlanısbır tursa, әrijne, bul avlıda qalqozdı sol
ruvlas eldin caruvalarınan qurmaj volmajdı. Sondıqtan ruv qalqozıbn
quruvoja vet aldı qarısb voluv durısb emes. Ruvıbn, ruvcılıdq qaldıqta-
rıbn qalaj cоjuv kerek. Кей bir әkimcilik saqtajtındar bul mәselni avlı
keңesterin, ja qalqozdardı ылkejtıv cоıbn men cecıbr, onıñ arqasında tyrlı
ruv eldi qosıbr cıberip, bir nece ruv caruvalarınan qalqoz qurmaq vo-
ladı. Munıñ netıjcesinde rajda onına zıjan cıojadı. Bulaj etkende
ruv talasınbnıñ kucejetinin olar tysınvejdi. Vuojan mıjsal mınav. Әvlıje-
Ata avdanınan kelgen cıldastar maojan mınan ы ajttı: „Bir qalqozoja
vıltıbr Qıroqzstanoja kәcip ketken 20 yj qajtıbr keldi. Kәcip ketkende
olarda әzderiniñ ajtuvıncı 40 mal var eken, al kәzir bularda volojanı
2 esek 2 at qalojan.

Bızdın qalqozda vırmalav, әkimcilik cımsav volojan cоqtı, olardıñ
vırmalav netıjcesinde kәcip ketyvi mymkin emes. Bulardıñ Qıroqzıbn-
stanoja kәcıv sevevin suraojanda, olar әveli tuvra cavar bergen cоq,
soqınan cıbnıñ ajttı. Olar әveli esepcilerden zәbir kәrgen. Esepciler
әzderiniñ arqajındarına cımsıb istese de, istemese de eñbek kynin tolıq
cәzojan, al bularoja eñbek kynin cәzbaojan, cәzsa da cımsıbna tıjetin
eñbek kynderin cәrbaj cәzojan “Mundaj qılbqtar vasqa qalqozdarda da

воложан. Қалқозсылардың бір сәтсәс азьқ-тылік көм деп сьлтав айтър қалқоздан сьоьув тувраль авдандьқ уььмдароьа арьз берген. Авдандьқ уььмдар бул сьайды тексерьувге әдеьі адам сьіберген. Бол адам азьқ сьоь деп қалқоздан сьоьувоьа арьз берген адамдардың әр қайсысында 5—10 руттан вььйдая бар, екенін анықтаоьан. Мунан кейін олар сьыһьп айтър, азьқ сьоь дегені өтирик, қур сьлтав екенін, басқа рувдан қоьылоьан есепсильден зөвир көргенін, сондықтан қалқоздан сььррақ воьлоьаның айтқан. Көрип отььрсьндар, бир сььра адамдар не истер отььроьаның оьіламаь, сьаьдаяды, өзгечеликтерди, турмьсть ескермеь, пайда орньпа зььжан истейди.

Рувсильдьқ қалдыоьь қалаь қоьылады, қалаь қоьыльр сьатър. Буоьан мьнадаь сьавар беремін: -бир рув сарувасьльоььнан қурьлоьан қалқоздар ағаларьнан вайларды қуьвса, өндирис бирьігәдильерин дурьс қурьса, тавьсть еңнектің санына сәне сарасьна қарай вөьсе, рув васыларьның қанавь сьоьылады, турмьс өзгереді, өндирис қатнастарь рувсильдьқ негиз вен белгильенвей, авьл сарувасьльқ әртели устави негизи мен қурьлады.

5

Қазақ авьльн қалқоздастарьрувдаьь партья сьольн бурмалавсьльқ пен кьрес

Бул арада мьнадаь бир сурав қоьув керек: Өкелік партья көмийтетинің қалқоз қозоьалсььна васыльқ етывинде партьяның қалқоз қурьльсь сөниндегиди сьольн бурмалавоьа сьлтав волярльқ ес нөрсө сьоь ра едиди? Авдандардың тырли сьаьдайларьн, өркөндев дөреңгесин ескере отььр, Өкелік партья көмийтети өр қайсысьна саралап дервөс васыльқ ете алдыма? Бир қьдьрув авдандардың қалқозданув мәсөлесинің қьртсььн аьналдыра вастаоьаның 1930 сьылдың ревьралында вайқалоьан; мине, Өкелік партья көмийтетинің сонан бергиди, әсиресе 1930 - сьылоь әпирөльден бергиди деректиптерин тьгел тексерип, екчеь-текчеьине дейін варьр аьтарьр қараоьан ваььтта, Өкелік партья көмийтетинің қалқоз мәсөлесиндегиди деректиптеринің варльоьь да орталық көмийтеттикине сөькөс воььр сььгьт; Қазақстаньн, оның ічинде сөке авдандардың варльқ өзгечеликтерин тольқ ескере келгендигиди анықталды.

Бир несе деректиптерди аььр қарайық:

1. 1930 — сьылоь мартың 13 дегиди деректип; онда көперөтсийени кьсөйтыв, пьоьаьтыв керектигиди денирек аььлоьан; оның өзиди қалқозданувоьа тььжанақ волатьндыоьь ескертилген.

2. Өкелік партья көмийтетинің 1930 — сьылоь 21 марттаоьь, 15 әпирөльдегиди қавьльарь; олар қалқоз қурьльсьндаоьь бурмалавсьльқтар мен кьресыв тувраль орталық партья көмийтетинің 13 марттаоьь қавьльсьн сөр сөрде сььзеге асьрув тувраль волатын.

3. Өкелік партья көмийтетинің 1930-сьл мартың 26 да қалқоздардың уььмдастарьрув-сарувсьльқ сьаьтарьн пьоьаьтыв тувраль сььоьароьан дерективиди; ол деректипте: а) қалқозоьа өр ким өз вьтөьжарь мен кирөтіндигиди

ajtaloqan; ol tursın әkimcilik retı men, ne bqtıarsız aсloqan qalqozdardan cоqamın devcilerdın mal - mykı qeride qajılsıp berilyı kerek, delingen; b) avıl caruvacыlsоq әrtelınıq ustavına kесyv kerekıtı, tıjıstı qasqajıbna qaramaj, eldın tilegi men sanasraj aсloqan kamyvnalardı avıl caruvacыlsоq әrteline ajnaldırsıp, qajta quruv kerekıtı, ustaptı qalqozcыlarqa oıdap tysındırv kerekıtı eskertılgen volatın; c) avıl caruvacыlsоq әrtelinde usaq maldı cөne tavarı volmaqan savın malın ortaqtastıruvqa volmajtındıbоq ajtaloqan; c) irilengen, caruvacыlsоq cа- qıbna qolajı volmaqan iri kalqozdardı bсcamdav kerekıtı eskertılgen.

4. Әkelik partıya kәmıjtetınıq avıldaсqı caruvacыlsоq sajası caralar tuvralı 1930 cыlsоq әpıreldın 5 de cоqarqan derektıvı; onda: a) mal әsırvv- cı kәpeli avdandardaсqı әkimcilik qıssın men aсloqan qalqozdardı bә- rın taratuv kerek delingen; b) cala kәpeli avdandardaсqı qalqozdardı qajta qarap әtıp, әkimcilik tize men aсloqandarın cөne әmir syre almaj- tındarın асbratıp, әmir syre alatındarınnıq tandavılsarın qaldırv kә- rek, delingen; c) qalqozdanuvqa tıjanaq volatın otırbıqılandırv isin qolqa aluv kerek delingen; c) әkimcilik, sot cөnderi men berilgen cа- zalardı bәrlıbı tekseryv, kınәlilardı cavarqa tartuv yсın baqlav enıspeksıjesi, pyrkarol cөne keңes kәmıjteti әkilderinen derves kәmesıje qurılsın delingen;

5. Egıncı avdandardaсqı qalqozdanuv tuvralı 1930 cыls sentәvırdın 13 degı derves derektıp.

6. Mal әsırvvı cөne kәbınese mal әsirgen egıncı avdandardaсqı kәporetıptındırv, qalqozdandırv tuvralı әdeji arnalıp cоqarqan 1930 cыlsоq әktevırdın 5 degı derektıp; onda: b) negızgı vаoıbt kәpere- tıp cөne qalqoz bırestikterınıq cavarı tyrlerin (mal serıktıgı, pıcen savuv serıktıgı, qudbıq serıktıgı, cөr әndev serıktıgı cөne vasqalar) uımdastı- ruv volatın.

7. Avdandardı bıqajılsarına qaraj 1931 cыlsоq revıraldın 23 de, martın 25 - de, yjeldın 28 - de daralanıp berilgen derves derektıpter.

8. 1931-cыlsоq sentәvırdın 15-de saralanıp berilgen tolbıq derves derektıp; onda qalqozdandırv cөninen varıbıq avdandar cөti cıkke vөlingen; әr cıktıq өзine әdeji arnalıp, tıstı tıstelıp ajqın mindetter qojıloqan; qalqozdı uımdasuv- caruvacыlsоq cаqtarın nıoıajtıp, qal- qozdanuv isin kelecekte kycejırv cаjıbna ajqın cımbıstar tapsıbıloqan.

Aqır ajaıbında qalqozdardı uımdasuv-caruvacыlsоq cаqtarın nıoıajıtv, qalqoz bırijgәdilerin uımdastırv cөnındeđi Ortalbıq partıya kәmıjtetınıq 32-cыlsоq 4-revıraldaсqı, odaqıbıq qalqoz sentırdın 11-revıral- daсqı derektısın cızege asırv tuvralı nusqavlar onan soğ „Maldı bı- tıarsız ortaqtastırmav tuvralı“ Ortalbıq partıya kәmıjtetınıq 32-cыlsоq, martın 26-daсqı qavılsın iske asırv cөnındeđi derektıpter.

Bulardan vasqa qalqozdardı caruvacыlsоq bәlgılı tyrlıne mamā- dav, qalqozdı tavarı mal permılerın uımdastırv, orta caruvanıq qalqoz qozajılsındaсqı ornı men, qalqozdı tavıls vөlyvı, qalqoz qız-

metcilerin dajarlav çajlarınan berilgen derses, ajırış-ajırış derekti-
ter boldı; onıñ ustine Ækelik partıya kəmiytetiniñ qatıylar birijgədi-
leri tekserip etkennen kejin çəke avdandar çəninde sıoyarılğan qavlı,
berilgen derektipter də var.

Æz derektipteriniñ çyzege asırıluvın Ækelik partıya kəmiyteti qa-
laj qamtır otırđı? degen surav qojuvqa da voladı. Bul çənde ajtarı-
mız-negizgi derektipterdi iske asırğanda, avdandardıñ teris vaqıttar-
ın tyzetkende, asıra siltevcilerge qarıs kyreskende, sonıñ vərine de
Ækelik partıya kəmiyteti adam arqılı basıylıp etip otırđı; ədeji arnar,
bir qırdırav kəmesijelerdi de sıoyarıp otırđı.

Bir nece dəlel keltirejin:

1. Avıldaıy caruvasıylıq sajasıy caralar tuvralı 1930-çılıy əpir-
diñ 5-de əkirikter men avdandarqa derektip vevıv men qatar Ækelik
partıya kəmiyteti Qarqaralı, Almatı, Oral, Qızıl-Orda əkirikterine ar-
navlı kəmesijeler çıverdi; Kəmesijelerge Bısa ulı, Ərnazar ulı çəne vas-
qa solardaj əlkeniñ eñ çavaptı vasç qızmetcileri vastıy boldı; bul kə-
mesijelerge tapsırılğan mindet çanaıy derektipti çyzege asırav, kedej,
orta caruvalardıñ ıntımaıyın kycejtip, keñes ykimetiniñ tyrlı çımıs-
tarına çımıldıırav çəne kəbinese partıya, keñes orındarına tavı çat,
qılınıstı qızmetcilerden arıtuv volğan.

2. Ərnazar ulı çoldas vastıyın kəmesije vurınoy Qarqaralı əki-
riginıñ avdandarına sıqtı (1931-çılıdın kəkteminde).

3. Mal caruvasıylıy avdandarındaıy qalqozdanuv isin qunttar,
zertter qajtuv ycin mal caruvasıylıy avdandarına Ækelik partıya kə-
miytetiniñ nusqavasıylar sıoyarıldı (1930-çılıy mart).

4. Odaqıy VI keñes sıjeziniñ qalqozdanuv çajındaıy qavlısın
iske asırav ycin əlkedegi vasç qızmetciden 24 adam (Rocal, Gəlyv-
dıp, Reqtır, Sarımolı ulı, Çarınqambet ulı çəne vasqalar) avdan-
darqa sıoyıp qajttı.

5. Quramıs ulı çoldas çala kəcpeli altı avdandı aralap keldi
(1931-çılıy yjende).

6. 1931-çılıy sentəvirde Ækelik partıya kəmiyteti men ykimet
myceleri avdandarqa sıoyıp qajttı.

7. Eñvəkci qazaq, Qastek, Qordaj, İle çəne əzge avdandarındaıy
caruvasıylıq, sajasıy navqandardıñ orındaluvı tekserildi (1931-çılıy de-
kəvirde).

8. 1932-çılıy reviralda 9 avdanqa 6 birijgədi (25 kisi) sıoyıp
qajttı.

Munıñ ustine caruvasıylıq sajasıy navqandardı etkizyvde avdan-
dıy uımdarqa volısu ycin Ækelik partıya kəmiyteti men Kəmeser-
ler keñesi varlıq avdandarqa uzaq vaqıtqa (1-3 aıya) kəp kisi çıverdi.

Partıyanıñ qalqozdanuv çənindegı tuvra çolın vurmalavasıylardıñ
əzderine qarıs qandaj kyres çyrgizildi? degen surav da çoldı surav
volmaq.

Bul çöndegi kyreske bir neçe aıqın majsal keltirip ötejin:

1. Partıjanın qalqozdanuv çöndegi durus çölin burmalap, äkimcilik kevide körsetkeni, maldı zorlap ortaqtastırqanın ycin Bejnetqor, Qyzıltaş, Eñbekci qazaq, Sozaq çöne Azat avdandıq partıja kemişettiñiñ bujraıar taratıldı; 1930 çyloıy epirelde Petırganvı ekiriktk partıja kemişettiñiñ bujrası taratıldı.

2. Partıja çölin qaj çönde bolsa da burmalap, avıldaıy kedej, orta caruvalar köpçiligi arasında tysinik çyrgizilgeni ycin, Ökkelik partıja kemişettiñiñ 1931 çyloıy, marttıñ II—degi qavlısı voıynca Avıralınñ avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratıldı; avdandıq kemişettiñiñ qatçısı men bir qöbruv avdandıq çavartı qızmetkerler partıjadan çöjarıldı.

3. Partıja sajasatın burmalap, çalañ äkimcilik omıravoıja salıp, sonıñ saldarınan ırgeli çumıstardı masqara çylyp aqsatqanı çöne qalqozdardı ydratqanı ycin Ökkelik partıja kemişettiñiñ 31 çyloıy noıabirdiñ 13—degi qavlısı voıynca Qaratat avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

4. Tavarlı mal permilerin maldıñ tyiligine qaraj mamandar quruvda „solaqajlıq“ çylyp, asıra siltep, kileñ äkimcilikke salınqın ycin, Ökkelik partıja kemişeti men Baqılav kemesiyesiniñ qavlısı voıynça Mençiqara avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

5. Böksebekçe vascılıq ete bilmegen, köpçilik çumısı ornına kileñ äkimcilik kevide, omıravoıja salınqın, sonıñ saldarınan avdan ekönomijkesiniñ çyry vuzılyp, berekesi ketkeni ycin, Ökkelik partıja kemişettiñiñ qavlısı voıynca Balqac avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

6. Qaratat avdandıq partıja kemişettiñiñ qatçısı Muqımetca ulı çoldas ornınan tysirildi (1932 çyloıy oınuvarda).

Sonı men, avıldıñ caruvacılıq çaqınan örkendevindegi teris ısterdiñ, avıldıñ mecevlep çyrgendiginıñ negizgi sebepteri mınalar: avılda eli künge dejin mecevlik çöjlyp çetken çoq; avıldı satsıjaldı çoloıja salıp qajta quruv ıstı öri kyrdeli, öri qıyn çumıs; mınıñ ystine avıldaıy partıja, keçes ornıdarı partıjanıñ çölin men keçes ykimeñiñ sajasatın burmalap, öñin ajnaldırıp çiberip çyr; avıldıñ caruvacılıqındaıy köñilsiz kuyler men avıldıñ mecevlej beretini osılar men rajlanısta völyp keldi.

6

Avı kemişesterin teräjelev çöne ıit kadırların daıyndav tuvralı.

Olaj bolsa, partıjanıñ sara çölin men keçes sajasatın çyn maıjanaında durıs iske asıruv, varlıq derektipterimizdiñ vuleıymaj ornıdaluvı

авылдаарь партыја ујьмдарь мен авылдаарь партыја, кеңес орьндарьндаарь vastь қызметкерлеримиздиң партыја қолына қансалықты берик екендигине келип тиреледи; муньд булај волатьнын биздиң тәҗирижемиз көрсетип отыр,

Авыл көмүнестерин тәрбијелев қумьсын қолға алағаннан берги җердеги (өктәбир 1925—җыл) истеген исмиздиң ири нәтијжелери boldь: авылдаарь партыја ујьмдарь өсти, қазақ қызметкерлери сан җаарьнан да, сара җаарьнан да өсти, авылды каруvasьлық — сајасаттық җәне мәденијеттик җаарьнан қайта қурув җөинде авылдаарь партыј ујьмдарь ири — ири тартық мәселелерди җыргизди; сыјтип, җуртсьылыққа партыја бассьылыгын ондар қойувда оларды соньнан erte билувде, тап кыресинде ерлик көрсетувде, булар сыньқты. Авылдын, Қазақьстанда сатсьылды қуғылыстың есуви мен қатар кун санар ult қызметкерлериниң керектиги, булардын қалқоз, сапқоз, өндирис, тьраньспорт қуғылыс орьндарь мен кеңес мекемелерине керектиги есип отыр. Булардын сајась даярлыгь мен тәҗириве җызиндеги даярлыгьтарь анав айтқан мол, җеткиликти волувьн керек етип отыр; ујьмдастырув җәне партыја тәлим—тәрбије қумьстарьн җоғарь кетерувди керек етип отыр; ал, енди осы мәселелерди җеҗувде биздиң артта қалғандыгьмыз бар.

Екинци җаарьнан, авылдын өзгеселиктери (саруvasьлықтың артта қалғандыгь, сала savattьлық, саруvasьлық авылдардын биринен бириниң қасьылыгь, вьтьраңқылыгь, рув қатнастарьнын қалдыгьтарь), салдарьнан авылдаарь партыја ујьмдарьнын кей бир eski қызметчилери саруvasьлық мәселелерин җыргизгенде өздері әкимчилік, бујьрық әдистерин қолданарь, партыја ујьмдарьн да осылај тәривјелејди, бул eski қызметчилер әли eski җикцилдик сарқьндарьнан да қутыла алмағандар. Саруvasьлық мәселелерин җыргизгенде булардын сајась даярдыгьтарь җеткиликти болмајды. Ғаңа қызметчилеримиздиң, қатарьмызға җаңадан қосылыр келе җатқан қызметчилеримиздиң көпчилиги сала savattь, булар тийисти сајась партыја тәривјесин ала алмај есип келеды. Партыја мен Кеңес укиметиниң кырдели қавы, қарарларьн авыл җуртсьылыгь вьлај турсьн әлде қалај да болмаса төменги авыл көмүнестери де билмејди. Сондықтан бул қавыларды иске асырувда бурмалавсьылықтар volады. Муньд устине авылдаарь партыја ујьмдарьнын ғрасьнда партыја буқарасьлыгь мен сын, өз ара сын өрис алмаған. Көзирги авыл бурьн гь авыл емес, җаңа авыл, партыја ујьмдарьмыз җаңа; олај болса партыја-ујьмдастырув, тәлим—тәрбије қумьстарьн да җаңаға етип қойув керек.

Бул мәселени җеҗувде биз, истейтин исмизди әвден сараларь алувьмыз керек.

Пасәлкесьмағ отырысь авыл бар, саруvasьлық авылдарға вөлинген отырысь, җарть отырысь авыл бар, тьм артта қалған авылдар да бар.

Биздиң алдымызда мьнадая mindetter бар:

а) Әлkelik партыја көмијтетиниң 1931 җыл 21—декабрьдеги қавысын толық иске асырув уcin, ult қызметкерлерин—вәлсәбектерин даярдында партыја көмијтеттериниң қызметкерлер даярдыгьн вөлимдері енбегиниң җарьсын, одақ да көвин осыған җумсав керек. Қазақтың Маркис—Ленин унистети мен Комбуыз оқув орьндарьна сыјер, солардын җанына әлkelik

körister uşmdastıruv şumıssın kucejıtuı kerek, Orta qızmetkerler daşın-
dajtın ovlıstıq körister acıv şaqına zer salınsın, avıl, avdan äktip
terin, velsendilerin avıldaqı, avdandaqı şumıstarınan qol yzdırmeş
otır, olardı qajta dajılav, qatarın ösıruı, şumıstarın şolqa qojıv-
ädisterin qarastıruı, istev kerek, qızmetciler daşındajtın völimniğ kın
delikti şumıssı ovlıarqa vöşimdeletin völsın.

в) Үнемі оқув şumıstarın şırgızır turatın avıldıq partıja mek-
tepteri uşmdastırılıp, onda varlıq avıldıq partıja uşmdarın tygel
oğjıtın völsın;

г) Qara tanııavıslıqtı şojıv şumıssın uşmdastıruı.

ç) Carıvıslıq-sajasıttıq caralardı iske asıruıvdaqtı partıjanığ
qavıl—qararlarınığ maıız, onı iske asıruıvdaqtı ädister, avıl kəııı-
nesteriniğ şalır, aralıq şıjnalıstarına salınır, sonda talqılanatın tertip
qoldanılsın

д) Partıja təlim - tərviş şumıstarın qamtır otıruı ycin vıpa
şöz şumıstarın negizinen qajta qıruı kerek: “Avıl kəııınesi” şorna-
lınığ isi qajta qıvılsın; osı şumıstarığ bir şaqıtı etip otıruı maqsatın
da “Satsıjaldı Qazaqıstan” kəzetinde ajırqıca oın völatın völsın;
ovılsıstıq, avdandıq qazaq kəzetterinde de oşındaj ajırqıca oın dar vo-
latın völsın; partıja men kenes sajasatınığ aqımdaqtı məselelerin äğ
on künde ovılsıstıq lestopkelerin şıqarır otıruı, sıjtıp onı avıldıq
şerde şın maqanasında iske asıruıv şaqıtı kəzdelinsın; kəpcilik tilegi-
ne kerekti kitaplar şıqaruv şaqıtı kəzdelinsın.

е) Avıldığ şıqarında kərsetilgen özgeceliklerine qaraj partıja
uıalarınığ qıvılsın, yğı pınkıttirdiğ şumıstarın, vılardığ is ädisterin
şolqa qojıvda qıvılsı şövalar şasalsın.

ə) Ədiriste, qalqozda, sapqozda qazaq şastarın qavılar otır, son-
dıqtan partıjanığ ösyv məselesin şaqıca qojıv kerek partıja qatarın
osı şıqıldı salalardan ösetin völsın, vııar eski avıldığ artta qalqan
qoşam qatınastarınığ carıvınan aman saqtalqan partıja qatarına
şaqındasır, əlevmettik tekteri özgerıp otır; partıjanığ ösyv məselesin
osı men vajlanıstıruı kerek; vıl partıja uşmdarınığ şaqıdajlarına ajta
qalarlıqaj özgeris kirgizedi, vıraq osı şumıssı partıja təlim-tərviş şu-
mıstarın men, təcirişve men, satsıjaldı qıvılsısmızdığ təşkeriscildik
ıstiri men qavat şıretin völsın.

1) Avdan vıslırların, avdan partıja kəıııjteti, Baqlıv kəııışije-
si, kenes kəıııjtetin şaqıssı qızmetciler men toltıruıv men vııge partıja
vıqaracılıdıqın, şın, öz ara şın məselesin qolqa alıp, sonığ örisin
kenejtıv şaqına kəıııl völyv kerek. Osı şoldı iske asıroqanda şana
varlıq şırtıslıqtı, partıja uşmdarın partıja şolı men tərvişlej ala-
mız, äkıııscilik ädisterin şojamız, şıqarında otırır, vııııq etıvdiğ
örisin tarıltamız, partıja uşmdarınığ özderi mundaş şolqa salınıvıslar
men kyreşetin völadı; partıja şolın vırnılavıslar men tilegi şattarqa
qarşı kyrestı kucejtetin völadı.

Avdandardbñ özgeceliklerin eseptej otbñr, mindetterdi daldep acbñ, ajqbn kersetyv kerek

Endi qalqozdandbruv çonindegi derektipterge kelejik; mundaqñ közdeletin mindetter çoqarda ajtblbñ, bul arada bir eskertelik mñnadaj çaj bar: q azaq avbñn qalqozdandbruv, ondaqñ qalqozdardbñ ujbmdasuv caruvacsbñq çaqtarbñ nñqajtuv çoldarbn atar—atap belgilevdiñ çaralarbña k-igende, qazaq avbñnbnñ vërine bir ölcev qoldanuvqa volmajdbñ; qazaq avbñ bir bñqaj emes, caruvacsbñq, mädenijet turmbs çaqtarbnan vëri birdej avbl çoq, këzirgi vaqıtta avdandardbñ, qazaq avbñdarbn otbñrçsb, kësçeli, çala k-çepeli dëp burñoçbca çana çiktej saluvqa volmajdbñ. Q zaq avbñ da qozçaluvda; onda sonqñ vaqıtta yiken—yiken ulb özgerister voldb, çikte i avbñstb. Qazaq avbñn òlgi ajtblñandaj yc çikke çana vòlsek, këzir çatalasambz: istin çbñbna qarasañbz da vygin avdançiar tygil, avdandardbñ icindegı çeke avbñdarbñ icind: de sansbz kër vëlinyv var. Sondbçtan biz avdandardbñ këzirgi kësçepeli kyjine qaraj, olarbñdn këzirgi örkendev dëreçesine qaraj çiktevimiz kerek; çamasb olardb çeti çkke völyv ker;k; ovbñs, avdan ujbmdarv ër avdannbñ, avdan icindegı ç-ke avbñdarbñ erekce özgeceliklerin, istegi derektipterdı qoldanuvqa qalaj keregin daldep eseptej vilyv kerek.

Osñ mindet pen qatar këzirden vastar mañbz òte zor ekinci bir iri mäseleni talqlavmñbz kerek. Ol mäselen-açqajbn, tuvmalas volbp, völek-völek kickene avbl volbp ornasqan qazaq avbñndaqñ qalqozdardbñ yikendigi tuvralb. Çeke avdandardbñ mñjsaloqa alsaq, qazaq avbñndaqñ qalqoz kickene avbñdar volbp völek-völek ornalasqan: 120-150 ja onanda kër yjden quraçqan; sonda bul qalqozda arasb 10-15-20 kijlometirden 12-20 kickene caruvacsbñq avbl kiredi. Ərijne bul qalqoz durb çalqoz vola alnajdbñ; qur atv çana qalqoz. Mundañ qalqozlarda çumb çalbn. Əndiris quraldarbn is çyzinde ortaqtastbruv, esepçi durbn çyrgizyv mümkin emes, qalqozçylardbñ vaqıtında çybñstargbn çaqbñr turuv da òte çybñn. Mundañ qalqozlarda vaqblavsbzdñq, vastarçmalardbñ çavapsbzdbñçy tuvraj turmajdbñ. Mundañ qalqozda əndiris birigədəsin durb çuruvqa volnajdbñ, vastar da osñndaj çybñncb çqtar voladb. Osñ kyñi usaq qalqoz quroçandar, çergilikti çaqtbljdbñ eskermçj, qalqozdbñ ne çurlbm yikejtvvge umtbladb. Qalqozdbñ nñqajtuv, qalqoz əndirisin ujbñstbruv ornbnna, mundañ isi men qalqozdbñ vedelin tysiredi, nacarlatab. Onbn ystine qalqozdbñ vet aldñ yikejtyv, otbñrçsylanuv isinid durb iske asuvbña vöget voladb. Munbn vëri mundañ qazaq avbñnda qalqozdbñ yikendigin çaqbñncar, arasb 2-4, kër vòçqanda 5 kijlometir 4-6 kickene caruvacsbñq avbdan quraloçan 65-75 yjge tysiryvdi kerek çladb. Tek osñlaj çtkende çana qazaq avbñnda vërik qalqoz çurñr, sonda çana qalqozdardbñ ujbñstbruv caruvacsbñq çaqbñn

появляющаяся волады, сонда қана қалқоз өндірісін, есепті бақылауды дүрбс қолоја қојыр, малды іс қызінде ортақастығуыға болды. Муньғ барин тек осындай қалқозда истевге болды. Мундај қалқоз, өз рајдасын көзі мен көріп, паселке воіуыға өзі умтылады. Мунан басқа мундај қалқоздар қирағанда паселке воіыр орналасатын оғьндарды, авдан орталығын белгілеу қонінде бурмалау, қате, зорлау қәне басқа сондајлар болмајды.

Егінсі отьрықсы авдандар. Бул авдандар үс топқа вөлінеді.

1. Тортақь авдандар : қалқының дені орыс қәне басқа қалықтары қазақ қалқы орта есеп пен 10-11 пурсент.

1. Арық балық. 2. Болажыр. 3. Көленін. 4. Қостанай. 5. Ілкісін. 6. Ленин. 7. Піреснор. 8. Өскемен. 9. Редорор. 10. Сeryvpa. 11. Семонајқы. 12. Сөсіе. 13. Мәмліvtin 14. Зьјран. 15. Oral.

2. Тортақь авдандар: қалқы аралас, қазақ қалқы орта есеп пен 50-52 пурсент.

1. Ақбулақ. 2. Ақмолла. 3. Ақтөбе. 4. Атбасар. 5. Ајыртay. 6. Қытықара. 7. Қуvalь. 8. Қарабалық. 9. Қатон қарақай. 10. Лепсі. 11. Павладар. 12. Семезор. 13. Талықорыған. 14. Талорке. 15. Төңкеріс. 16. Овақан. 17. Сырқырлау. 18. Ысталін. 19. М. Гөркіј 20. Ертис. 21. Көксетay 22. Рувзайыр. 23. Бел ақас. 24. Телман. 25. Мөндіқара.

3. Тортақь отьрықсы, егінсі авдандар: бул авдандардақь қалықтың дені қазақ, орыс қәне басқа қалықтар, орта есеп пен 20-21 пурсент.

1. Адамay. 2. Вејнетгор. 3. Қайма. 4. Зайсан. 5. Қаратал. 6. Көстек. 7. Қордај. 8. Улан. 9. Урқар. 10. Қовда. 11. Сырқырстай 12. Еңбекчилер. 13. Әвліе-ата. 14. Іле. 15. Мерке. 16. Еңбексі қазақ. 17. Бес қарақай. 18. Есіл

Бирінсі, екінсі тортақь авдандар қонінде қалқоздандыру іретіндегі міндеттер, орыс қәне басқа қалықтар қалқоздарындақь қалқоздарды ујьмдастыру-саруvasьық қақтың кысејтыв міндеттеріндеј.

Бирақ мынань ескерыв керек: бул авдандардақь кей бір қазақ қалқоздарында қызметчилер нацарлау, есеп, еңбекті ујьмдастыру қумьстарының қолоја қојыуы төмендеу, тавьсты вөлуыдегі бурмалауысыық көірек, еңбек өнімділігі кемдеу. Сондықтан омылыстық, авдандық ујьмдарды міндеті алды мен - бул қалқоздарға, алдыны қатардақь орыс қәне басқа қалықтар қазақ қалқоздарын серке алып, ајырқаса қардем көрсетыв, қазақ қалқоздарының, әсіресе I-тортақь авдандардақь қазақ қалқоздарының муқтағын өзінің ана тилинде өтеу, тырлі ұштан қурылған қалқоздарда ајырқаса ујьстыру - қуртысыық қумьстарын қыргып, ұлт—ұлттың өз ара қатнасын дүрбс іске асыру, ентэрнатыжаналдық тәрбіе қумьсын дүрбс қолоја қојуу.

Үсінсі топ авдандарды қалқоздары қонінде қумьста мынань ескерыв керек: бул қалқоздарда руысыдықтың кей бір қалдықтары әлі де бар,

Bul qalqozlarda, birinci eki toptıñ avdandarına qaraşanda qara tañımaq savatsızdıq, qalqoz caruvacılıq çonıdegi savatsızdıq kucırek, qızmetciler çetkiliksiz, onıñ ustıne bilimi, təciriyesi kem, el vıtırar otırqan, qalqozlarda, qalqoz basqarmalarında tañ çat adamdar, partıya çolın burmalıavcılıqqa vajlanıstı kemcilikter köbirek.

Obılastıq, avdandıq ujımdardıñ bul avdandardaş mindeti avıl caruvacılıq erteldiñ ustavın davıstap oqır tysındıruv, ert-ı ustavın burmalaşan, burqan iste di acır tyzetyvi, varlıq ortaqtastırılqan mylikti tolıq esepke alır, velinbejtin qordı, çarna qorın anıqtar velyv, ındiris birıgädil rin is çyzinde, ortalıq partıya kəmiytetiniñ 4-revralındaş qavlıstı, ortalıq qalqoz sajozdıñ II—revraldaş qavlıstı vıjıncı qajta quruv, izdelnajdı durıs iske asıruv, tavıstı edbekke qaraj velyv ycin, partıya çolınan avmajtın tavandı qızmetkerlerdiñ vascılıq men varlıq qalqozlarda qalqozcılardıñ, qalqozcı ejelderdiñ çalır çıjılastarın saqıruv.

Bul avdandarda birıgädirler, esepciler kəristerin acuvdıñ mañız ajırqca zor.

Munı men qatar, tañ çat adamdardı quvuv ycin qalqozlardıñ, basqarma ardıñ sastavın tekseryv kerek. Bul çumıstı çyrgizgende tañ çat adamdarqa qoldanlatın caran ortacalarqa qoldanuvqa çol bermev kerek.

Qalqozlardıñ ertel tyrinde ujıstıruv—caruvacılıq çaqın kucetyv çumıstarında da vajlardıñ, ruvcılıqtañ ıqralı men qattı kyresip, qara caruva qalqozcılardıñ çeke caruva kezindegiden qalqan daqıdısın, saltın tyzev kerek. Çeke caruva, ked-j-ortacalar çonıde partıya çolın vilçıtraj orındar, caruvacılıq çumıstardıñ ırinde de tar çolın vilçıtraj iske asırıp otıruv kerek.

Çoşqarında kərsetiğen yc toptaş avdandardıñ vırinde de egin caruvacılıq vasmı volqan men mal caruvacılıq ertevir orın aladı, durısında ertevir orın avuqa tijis. Sondıqtan bul avdandarda satsıjaldı mal caruvacılıqın ıñajıtu, onan saşın kucetyv, tavarlıqın artıruv mindetterin ortalıq, ılık partıya kəmiytetiniñ satsıjaldı mal caruvacılıqın kucetyv tuvalı qavlıların iske asıruv, vykil çumısta ortalıq partıya kəmiytetiniñ 26—marttaş qavlıstın iske asıruv negizi men orındav kerek.

Bul qavlılardıñ iske asırıluv qazaq qalqozlarında qalqozcılardıñ savın vije, savın ingen, usaq mal, qoj, ecki satır alır ısıryine çerdemdesyv isinen ajırın kėrinyvge tijis.

Avdandarda, ısırese 3 toptaş avdandarda, tavarlı mal permilerin quruv çumıstı birinci malqa qora-qopsı çetistiryv, ekinci bul permilerdiñ caruvacılıqın durıs çolqa qojuv çumıstarı men vajlanastırılıp, qatar çyrgızılvge tijis.

Qundı egisterdi dendeş egetin otırqıç avdandar. Bul avdandar çonıde mınan eskertyv kerek.

Bul avdandarda qı kemcilikler 3 topta qı otırıq qı eginci qazaq avdandarında qı. Bul avdandardı eze celikleri: birinci-Bostandıq, Sajram, Sarkent, Celek avdandarında qalqı deni ozbek, tarans, donqan, bul avdandarda vajlardı, moldalardı yqal qazaq avdandarında dan ali kyc tirek; Maqtaral, Keles, Qaratas, Qyzıqum, Sozaq, Tyrkistan, Aqıs, Lenger, Çana qoroqan avdandarında qalqı sqıyır usaq uiltardan quraloqan, vular orta azıya avdandar men aralasır otıradı. Turmıstarında, salt-sanasında sqıyır vektik dıvir qaldıyında yqal kyc tirek; ekinci bul avdandarda qalqoz carıvasıyında tyri vasqaca, egin carıvasıyında deni evbekti kıp kerek qlatın, suvarlatın cundı egister. Bul avdandarda 3-topta qı otırıq qı eginci avdandarda qı çımıstardı çırgızyv men qatar, çergilikti qalqıtydı turmıstarında eze celiklerin, dincildigin eskere otırıv kerek. Ekinci çaqınan qalqozdı yuken-kicilgin, qalqoz icindegi birıjadilerdin qurılısın, evbekti kıp kerek qlatın egister çımsında avır ekenin, sol sqıyır bul carıvasıyda qalqozsqı ejelder çımsında maqız zor ekenin ajırıqca eskertyv kerek.

Mal carıvasıyda vasım avdandar. Bul avdandar uc toqqa velinedi.

I- top mal carıvasıyda men qatar egin carıvasıyda iste jtin negizinde otırıq avdandar: Ajagez, Çımpııt, Qarqaral, Qarmaqı, Qyzıl Orda, Öktıvir, Tarvaqatej, Temir, Cuv avdandar.

Ekinci top kımekci egin carıvasıyda var, otırıqlasır çatqan mal carıvasıyda avdandar: Aqsuv, Ala kıl, Çana qala, Çınbek, Çana arqa, Broız, Qazal, Kegen. Qyzıl tuv, Kıkrekti, Talas, Orda Çalqar, Erkinilik, Qarsaqaj, Qonırat, Ojıl, Tajraq, Bajan avıl, Qoroqlıqın, Nura, Kırçım, Aral. Gırjır, Deniz, Çıl oj avdandar,

Ycinci top—kımelli mal carıvasıyda avdandar: Avırıl, Quv, Maqıstav, Sarı suv, Tavın, Toroqı, Cet, Cıvar tav. Balqas, Batraq qara avdandar.

Alqasqı eki topta avdandarda qalqozdandıruv isi qalqozdardı uıstıruv—carıvasıyda çatqar tömen dıreçde. Bul eki toptı, əsiresi ekinci toptı, avdandarında kımerek usırajın kemcilikler: qalqozdar, qalqoz vasqamalardı vajlar men buloqoqan, evbekti uıstırlıv nasar, evbek, ortaqtastırıqan mal esepke alınvaqan, tavıs kımıne çan esevi men tengermecilik çıl men velinedi, tavırıl mal ustap vojıncı tek qaojaz çızinde qana ortaqtastırıloqan, mınlı men qatar ustaptı vırmalav, varılq maıdı zorlar ortaqtastırıvılq var. Carıvasıyda çıms ardı çırgızgınde ekimcilik iste, partıya çılın vırmalav, əsiresi osı avdandarda kyc tirek voloqan.

Bul avdandardı evılıstıq, avdandıq uımdarında negizgi mindetteri aldı men qalqozdardı çarraı qajıtan esepke alıv, ərtel ustavın taqı da qalqozlardı, qalqozsqı ejılderdi çınalıstırna salır talqlav, tysindirıv, qalqozlardı qalqozdı qaj tyrin(avıl carıvasıyda ərtel, vırlıstik mal, egin seriktikleri) alıvna tolıq ydıjar qojıv,

men vajlanıstıruv tijs. Tavarlı permiler ylık bolıvıv kerek, sol sı-
jaqtı qalqozdarğa ortaq permiler quruvdan saqtanıv kerek.

Ycinci toptaqtı avdandarda - kəspeli avdandarda, carıvacılıq çy-
zinde otırbıqılandırıv cımbıstıv ılı kucejtılgen çoq, qalqozlanıv isin
kucejtıvge kerek çaqdaj çasalojan çoq. Buı avdandardaqtı tek qoqaz
çyzındıgi qalqozdar kəvinıse vajlardın, ruv vascılardın qolında. Bu
avdandarda qalqoz qurılısınıñ enil çelpi carıtarı da otırdalmajdı, qaj
ta bu avdandarda eqvėkti uımdastıruvda qanıv çoldarı var, tavı çat
adamdar qalqozdarın qaraçatın, malın ijemdenip, urlap otıradı.

Obılıstıq, avdandıq uımdardın bul avdandardaq kəzirgi dı-
vırdıgi mindetteri aldın men vajdın bıralındaqtı vojama qalqozdarın
vərin de taratıv, çekese - kedej, orta carıvların carıvacılıq çninde
çasap, kucejtıvın qamsız etıv; qalqozğa kirmegeni ycin çeke carıva-
lardı quvdaladı, qandaj quvdalav bolsa da toqtatıv; çekese kedej,
orta carıvlarğa öziniñ mal carıvacılıqın kucejtıvge, ını nın tilevinse
memil-kettik dajındavıv uımdarğa, kəperetsıjege, sol sıjaqtı kenes va-
zarında satıvğa tolıq mymkincilik vevıv, olardıñ salıqtı artıvına
çol vevıv.

Çeke - kedej, orta carıvlar çnindegi kəzirgi mindet - olardı qal-
qozdandırıv emes, olardı cımbı malın, ınımdı malın vasqa ındiris
qural, sıjmandarın ortaqtastırmaı, ındiris çolın men kəperetip uımdarına
uımdastırıv, tek osv ındiristik uımdar kuceje kele, otırbıqılandırıv
cımbıstıvın çyrgize otırbı, onın arasında bu carıvalardıñ alıqtıv qal-
qoz uımdarına (toz, toç) onan kejin avlı carıvacılıq ertelge kəcyvi-
ne negiz dajındav kerek.

Kej bir kəspeli avdandarda (Qarsaqraj, Qoçrat, Balqıç) mindet
mınadaj bolıv kerek: kəspeli qalıqtı ınıerli kesipte, çana qurılıs otırdar-
ına, valıq vataçalardı otırbıqılandırıv, kəsip ertelderi (valıq
ertelderi, çergilikti qurılıs mətiriçdarın istejtin ertelder, çykciler ertel-
deri çəne vasqalar) uıstırıv, sol sıjaqtı bu otırdar tınıregine ornala-
sqan, avlı carıvacılıq ertel ustavı men qurılıjan agarot, mal qalqoz-
darın qadırbıv ylıkıtip, kucejtıv yj qasındaqtı agorottardan vasqa çer-
in ortadan carıvacılıq istev ycin kereginse çımbı malın, cımbı ma-
lına, tavarlı malğa kerek qoça qorısların, ınımdı malın tavarlı
çaqın (sıjır, qoj, ecki) ortaqtastırbıv qoç qozılardın çeke rajdalanıv-
na bir sıjır, ja vije, 5 ke dejin qoj, ja ecki, yj qasındaqtı usaq agorottı
qaldırıv kerek.

Sızdın qortındıvı. Birinci-tek ılıkelik partıja kəmiytetiniñ derek-
tıptlerinde qana emes, kınve - kınji cımbısta da vırlıq avdandıq par-
tıja kəmiytetteri, avlıdın ızgecelikterin tek vasqa avdandan qana ız-
gecelgin qana emes, carıvacılıq mädenijet çyzinde ısıvine qaraj avlı-
avlıdın ız arasındaqtı ajırtmasın, bir birinen ızgeceligin tolıq eskere
otırbı, is çyzinde sara vascılıq ete viletin bolıv kerek. ız bir avlı
kəmynesi satsıjaldı avlı qurıv ılı mindetin dep bilsin; avlı turmı-

